

כתרי תורה

לק"י • פרשת ויגש ה'תשפ"א ב'של"ב • גליון ל"ה
• הגות והלכה בפרשת השבוע במשנת רבותינו גאוני תימן זיע"א

הערות והארות יתקבלו בברכה בטלפון 0504139964 או במייל avish964@gmail.com

לע"נ ידיד ורע אשר שמחת התורה שבלבו ועל פניו האירה כל סביבותיו, וזכה להרביץ תורה ולהעמיד בתי מדרשות לשקידתה הרב רפאל אליהו אליעזר זצ"ל ביבולחט"א הרב צבי בלאט ולע"נ מרת אסתר ב"ר יוסף בדיחי ע"ה - נלב"ע י"ג טבת התשס"ז ולזכות מרת נעה ב"ר אבנר תחיל' לרפואה שלימה בתוך שאר חולי ישראל • אין לקרוא בשעת התפילות וקריאת התורה

כתר מלכות - מאן מלכי רבנן
רבי סעיד ב"ר שמעון מנחם (עזאני) זלה"ה
רב מושב חדיד - י"ב טבת תשנ"ז
רבי ישראל ב"ר סלימאן חנניה זלה"ה
רב כפר אנבר במחוז איב - ט"ו טבת תשמ"ג
רבי נחשון ב"ר נחשון זלה"ה
מרבני גובאן - ט"ו טבת תשנ"ג
רבי יחיא ב"ר יעיש השאש זלה"ה
מח"ס פלח הרמון וחק תורה - ט"ז טבת תרצ"ט
רבי סעיד ב"ר אהרן שריאן זלה"ה
חבר בד"צ ק"ק תימן ורב ב"כ נחום בירושלים - ט"ז טבת תשל"א
רבי יצחק ב"ר סאלם יעקב מנחם זלה"ה
מרבני ק"ק עדו בת"א - י"ז טבת תשע"ב

כתר ההלכה

הגאון הרב נתנאל עומיסי שליט"א - מרבני בית ההוראה 'פעולת צדיק'
לעילוי נשמת אביו רבי יחיא ב"ר יצחק עומיסי זלה"ה - נלב"ע כ"ו אלול התש"פ
הוספה בענין הנחת תפילין בערב שבת

א] בגליון הקודם הובאו דברי מרן הגר"י רצאבי שליט"א, כי היות והנחת תפילין בתענית מנהג טוב הוא ואינו חיוב, והיות ויש מניעה בכך מצד המקובלים, שב ואל תעשה עדיף. ונשאלתי, דלכאורה דעת מהרי"ץ לא כן, שהרי כתב בעניין המנהג לומר י"ג מדות בהושענא רבה, שאף שהאר"י ז"ל אסר לומר, מ"מ לא עלתה על לבו לבטל מנהגים קדמונים (ע"ח ח"ב דף ע"ד ע"ב, יעו"ש). ואף כאן י"ל דאף שרוב המקובלים כתבו שהאר"י לא הניח תפילין בער"ש, אין לנו לבטל המנהג בשל כך. והתשובה לזה, שמנהג הנחת תפילין בתענית בער"ש בהכרח שאינו מנהג קדום, שהרי כאשר דן מהרי"ץ (ע"ח דף פ"ה פ"ח) בעניין המחלוקת האם להניח תפילין במנחת ערב שבת, לא הזכיר שמנהגו להניח בעשירי בטבת שחל בער"ש. וא"כ, ברור כי מה שהחלו בזה, הוא אחר שהכריע מהרי"ץ שם להניח תפילין אף בער"ש. וכיון שכל המנהג בנוי על הכרעתו זו, והיא נסמכה על דברי החמדת ימים (ח"א דף ל"ח ע"א), יש לנו לומר שאילו ראה מהרי"ץ את דברי רוב המקובלים החולקים כהחיד"א (מחזיק ברכה סי' כ"ה) ועוד, ודאי היה חוזר בו מהכרעתו. ושאלתי את מרן שליט"א, שמא מנהג זה החל אחר זמנו של מהרי"ץ ולא מהכרעתו, ונשוב ונאמר שאין לבטל מנהג זה מפני דעת האר"י. והשיב, כי כל המכיר את השפעתו של מהרי"ץ בדורו ובדור שאחריו יודע בבירור שכל החכמים שבאו אחריו נשענו עליו ועל פסקיו, כך שבהחלט מנהג זה התחדש מכח הכרעתו האמורה. וכיון שמסתברא מילתא שהיה חוזר בו מהרי"ץ מהכרעתו כאמור, אף המנהג שבא בעקבותיו יש לנו לבטלו.

השלמת תענית בערב שבת עד צאת הכוכבים

ב] נידון זה ראוי היה להתפרסם בגליון הקודם, אך יתכן שיהיו כאלו שיהא להם תועלת בפרסומו עתה, ועוד שבשנים תשפ"ד ותשפ"ה ג"כ יחול עשירי בטבת בער"ש. הנה קי"ל שיחיד המתענה בער"ש מותר לו להשלים תעניתו עד צאת הכוכבים אף שנכנס לשבת כשהוא מעונה (עירובין מא:), אלא שנחלקו הראשונים האם חייב הוא להשלים או שאם ירצה שלא להשלים רשאי (תוס' עירובין מא: ד"ה והלכתא). ופסק מרן השו"ע (סי' רמ"ט ס"ד) שיחיד המתענה צריך להשלים תעניתו עד צאת הכוכבים, אא"כ התנה אחרת. ולענין תענית ציבור נחלקו האחרונים בדעת מרן השו"ע י"א שאינו משלים (ביה"ל שם ד"ה אם) וי"א שמשלים (כה"ח שם ס"ק ל"א). ודעת מהרי"ץ (ע"ח דף ר"א ודף ק"א) דא"צ להשלים עד צאת הכוכבים ויכול להתענות עד השקיעה שמאז כבר חשוב תוספת שבת. ומהר"ח קורח בתשובה כת"י כתב (הובאה בשע"ה ח"ג סי' ק"ב הע' י"ב), שבתנימן יש שנהגו להמתין עד צאת הכוכבים ויש שנהגו לקדש מיד אחר שהתפללו ערבית מפלג המנחה ואף קודם שקיעת החמה (כדעת הראשונים בבית יוסף). ולמעשה פסק מרן הגר"י רצאבי שליט"א (שם) שיש להורות ולהחמיר עד צאת הכוכבים כפי המנהג שהזכיר מהר"ח קורח, ולכל הפחות עד שקיעת החמה כהכרעת מהרי"ץ, אך אין להקל קודם השקיעה אלא במקום שיש להם מנהג ידוע להקל בזה אחר יציאתם מבית הכנסת ואפילו מבעוד יום.

החתלת תינוק מול ספרי קודש או נרות שבת

ג] נשאלה שאלה, האם מותר להחליף חיתול לתינוק [באופן שאין שם צואה] על יד ספרי קודש. והנה כתב הרמ"א (בסו"ס ער"ה), שאין לגלות ערות קטן ליד הנרות ולא השמיטו השת"ז. ומדבריו למדו שה"ה שאסור לגלות ערוה כנגד ספרי קודש (שו"ע הגר"ז סו"ס מ"ה). מאידך כתב הרמ"א (סי' ע"ה ס"ד) כי מותר לקרות ק"ש כנגד ערות קטן שאינו ראוי לביאה, משמע שמותר לגלות ערות קטן כנגד ספרי קודש (שמירת שבת כהלכתה ח"א עמ' שי"ח). והחילוק, כי מה שאסר הרמ"א בנר של שבת, היינו כיון שרואה את הערוה מכת אור הנר, נמצא משתמש במצוה בבזיון (שו"ת מחזה אליהו סי' ה'). וכן פסק מרן הגר"י רצאבי שליט"א שאף שאין לגלות ערות קטן כנגד הנרות (שע"ה ח"ב סי' נ"ז סי"ב), מ"מ אין קפידא בזה כנגד ספרי קודש. ודווקא בקטן פחות מבן תשע וקטנה פחות מגיל שלש שאין ערותם ערוה כל שאינם ראויים לביאה (שע"ה ח"ה סי' קס"ו סי"ב). ונ"ל דבזמננו שיש אור נוסף ולא משתמשים באור נרות השבת, יהיה מותר להחליף לקטן אף כנגד הנרות.

כתר של"א"ש

וישלחני אלהים לפניכם לשום שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה (מ"ה ז'): מהר"י קורח זלה"ה במשכיל דורש ביאר המקרא הזה כך, כי בא יוסף לדבר דברי תנחומים על ליבם שהרי שתי רעות עשו לו בהורידם אותו מצרימה א' שלא יוכל לעבוד את ה' בהיות רשות אחרים עליו. ב' שגרשוהו מהסתפח בנחלת ה' אל מצרים שהיא ערוות הארץ. ולזה השיבם א' לא אתם שלחתם אותי הנה כי אם האלהים. ב' מה שירדתי אל ערות ארץ מצרים, זהו לשום לכם שארית קדושה בארץ. ועל דרך מה שאמרו חז"ל אלמלא קדמה מכירתו של יוסף ושלט הוא על מצרים תחילה לא היתה לישראל גאולה ממצרים עולמית ח"ו. ובחן טוב הביא שכ"כ בספר ויכתוב משה שמות דף כ,ב בשם מגיד מישרים. ובמ"מ כאן כתב דקב"ה במיד הכי כי היכי דיהא לון תוקפא וקיומא בגו גלותא' ע"ש. והביאור כי עבודה גדולה היתה לו לברר ניצוצות הקדושה מה שלא היה אפשר זולתי אם היה השליט על הארץ, וממילא לא יעכבו ניצוה"ק את הגאולה אחר שכבר בירר את רובם. ע"ש. וכ"כ מהר"י בדיחי זלה"ה בחן טוב לשום לכם שארית ר"ת שלל וס"ת ממת, ר"ל כי זכה יוסף למשול ולשלוט על מצרים וממילא להוציא ניצוצות הקדושה הנקראים שלל מארץ מצרים מקום תוקף הקליפה הנקראת מת, וע"י זה הכניעה הכניעה גדולה. ע"ש מה ביאר ע"פ זה. [ובדומה לזה יש במדרש תלפיות ענף גליות עמ' קכ"ט בשם שפתי כהן 'שמעתי בשם מקובל אחד שמכירת יוסף הועילה לגליות שאלמלא כן היה שופך חמתו על ישראל בבית ראשון או שני והיו כלים ח"ו, אבל כשגלה יוסף וגלתה שכינה עימו, כביכול הורגלה בגלות, ע"ש]. ודבר זה רמז יוסף לאביו כששלח לו את העגלות כמ"ש מהר"ש שבי זלה"ה בחמדת ימים (מ"ה, כ"א) שרמז לו, מה עגלה ערופה לרצות מידת הדין. כך מכירתו של יוסף למצרים, להוריד ישראל לפרוע ארבע מאות שמה שעבוד הנגזר ע"כ. השי"ת במהרה יגאלנו, ויבנה בית תפארתנו. אכ"ר. שבת שלום.

במה התוודע יוסף לאחיו במשנת רבותינו

תירוצי מהרש"כ בפשט דברי חז"ל

ה[וליישב פשט דברי חז"ל הביא מהרש"כ עוד שתי תירוצים א' דהלא יוסף נולד מהול (כמ"ש בב"ר פפ"ד ו' ועי' מדרש תהלים ט' ז') ואינו דומה הנולד מהול למי שנולד עם ערלה ונימול. וזה מה שאמר להם אני יוסף אחיכם הכירו בי שאני מהול. וכן הביא במנחת יהודה מהשפתי כהן עה"ת. ב' כי המצריים לא מלו אלא בשעה שאמר להם, דהיינו בשנה שניה לרעב שהרי קרא דהחייטנו (מ"ז כ"ה) שממנו למדו חז"ל שכפאן יוסף למול, מיירי בשנה השנית כדמוכח מפסוק י"ח דלעיל מיניה. וא"כ מילתן של המצריים ניכרת שעדיין לא הספיקה להירפא. ונ"לע דלכאורה קרא דאשר יאמר לכם תעשו דעליו דרשו חז"ל שביקש לכופן למול מיירי בתחילת שנות הרעב, והחייטנו היינו באח"כ הודו לו על זה, אבל הוא ביקש לכופן כבר בתחלת שנות הרעב. וצ"ע. ועכ"פ לדרכו של מהרש"כ י"ל תירוץ נוסף שנגלה לאחיו בשנה הראשונה שאז עדיין לא נמולו המצרים].

דיבר בלשון הקדש

ז[סימן נוסף נתן להם באמרו כי פי המדבר אליכם, וכמו שתרגם אונקלוס ארי כלישנכון אנא ממלל עמכון. ובתרגום יונתן ארום פומי בלישן בית קודשא ממליל עמכון. וכ"ה בב"ר (פצ"ג י') כי פי המדבר בלשון הקדש. והיינו דהוקשה להם מה כוונתו באמרו כי פי המדבר אליכם, אלא שהראה להם בדיבורו כי זהו פיו של יוסף, ע"י שדיבר בלשון הקדש. והרמב"ן תמה מה ראייה היא זו, הלא לשון הקדש היא שפת ארץ כנען, וא"כ כמו שבא יוסף למצרים כך באו אחרים לשם, ומה ראייה ממה שמדבר בלשונם. ולכך כתב דלא אמר להם את זה כראיה אלא לאמתלא ופיוס כי אני המושל ופי מצוה אתכם להוריד את אביו אלי שאכלכלנו.

ומהר"י קורח במרפא לשון העיר על דבריו איך יאמר שזכה כנען הפחות מכל האומות לדבר בלשון הקודש. ועוד דא"כ היתה נקראת שפת כנען כמו ארץ כנען. וסיים זקרום אצלי שלא היה יודע לה"ק מאחר הפלגה, אלא בעלי מדרשו של שם ועבר, והאבות למדו לשון הקדש מהם. ולכן מה שאמר יוסף כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש, היה למופת חותך.

ז[אך עדיין יש להעיר אף אם אינה לשון מוכרת לרבים, הלא יכלו לומר שמא לימד יוסף אחיהם את זה השליט לדבר בלשון הקדש. וכמ"ש הרמב"ן דרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות. וכמו שלא חשדו שהמתורגמן זהו יוסף.

ונראה לבאר ע"פ מה שכתב הרשב"ם עה"פ ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו (מ"ב ח') וגם מן הקול לא היו מכירין אותו כי על ידי תורגמן היה מדבר עמהם. והיינו אף ששמעו את קולו בעת שדיבר עם המתורגמן מ"מ לא זיהו את קולו כיון שדיבר בלשון אחרת. ונ"לע נמצא כי מה שאמרו בחולין צו, א דיש טביעות עינא דקלא היינו דווקא באותה לשון. מעתה כשחזר לדבר בלשון הקדש, שפיר הכירו בטעניות עינא דקלא זהו יוסף אחיהם.

ונראה דלזה דקדק במדרש הגדול לומר כי פי המדבר אליכם שאני מדבר 'עמכם' בלשון הקדש, ומה בא לומר במילת עמכם, הלא עצם ידיעת לה"ק היא הוכחה, אלא שמעצם ידיעת הלשון אין ראייה וכאמור. והראיה ממה שדיבר עמהם, והכירוהו קולו בטביעות עינים. ובתורה שלמה (אות נ"ד) ביאר כן בדברי הרד"ק כאן שכתב שהרי תכירוני בצורתי שאתם רואים, ותכירוני גם כן בלשוני כי פי המדבר אליכם בלשונכם.

ויאמר יוסף אל אוזניו גִּשְׁו נָא אֵלַי ויִגְשְׁו ויאמר אֵלַי יוסף אוזיכם אשר מוכרתם אותי מצרימה: והנה עיניכם הראות ועיני אוזי בנימיך כי פי המדבר אליכם (מ"ה, ד', י"ב) הראם ברית מילה

א[כבראשית רבה (פצ"ג י') גשו נא אלי. הראה להם את המילה. וכן לעיל מינה (שם, ח') כשאמר אני יוסף אחיכם. מיד פרחה נשמתן וכו' ולא האמינו לו עד שפרע עצמו והראה להם המילה. וכ"ה בתרגום יונתן קריבו בבועו לותי וחמוץ גזירת מהולתי וקריבו. ומקור דברי המדרש כתב בעץ יוסף בשם הרא"ם, דאם לא כן גישה זו למה, ע"כ שבא להראותן דבר מה, והיא המילה. ועי' בשפתי חכמים. ומהר"י בדיחי זלה"ה בחן טוב כתב דנרמו זאת במילת גשו שבמילואה היא גימ"ל ש"יין וא"ו, וסופי התיבות לנין בגימטריה מיל"ה עם הכולל. ובמילואן מניינן תנ"ה ועם הכולל הן כמנין מיל"ה ופריע"ה.

ב[והקשה מוהר"ר שלום כרף זלה"ה דהלא אף המצריים נימולו כמ"ש רש"י עה"פ (מ"א נ"ה) אשר יאמר לכם תעשו, לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו. ומקורו כבראשית רבה (פצ"ו) רבי אבא בר כהנא אמר כפאן לימול, ודרש רבי שמואל שם מדכתיב החייטנו, חייטנו אין כתיב כאן אלא החייטנו, נתת לנו חיים בעולם הזה ובעולם הבא (מדברי מהרש"כ נראה דהחייטנו זהו מקור דברי רש"י. ועי' במפרשי המדרש וברא"ם). עוד יש להקשות לדעת הרמב"ם (פ"י ממלכים ה"ח) דבני קטורה שהם זרעו של אברהם חייבים במילה בשמיני. א"כ שמא יוסף היה מבני קטורה ומה ראייה שהוא יוסף אחיהם. והרא"ם כתב מכח קושיא זו דאכן המילה לבדה אינה ראייה אלא בהצטרף אליה ההוכחה ממה שדיבר בלה"ק. ונ"ע למהרש"כ בהגהותיו להרא"ם שכתב כי העיקר אצלנו שברית המעור וברית הלשון הם יקראו מרכבה אחת, ועתה בין תבין ממילא. עכ"ד.]

הראם בחינת מילתו במצח או הלכות מילה

ג[ומהר"ש כרף הביא מה שתיירץ מוה"ר יוסף מסעוד זלה"ה בספר הזכרון כי כמו שהיו הראשונים בקיאים בראיה במצח, כן יצדק זה שראו אור שלימות ברייתו שלא נלכד בשחיתותם. וכ"כ באור תורה למהר"פ מגארי זלה"ה בפרשת וישב (עה"פ ויט אליה אל הדרך) כי בזמן ההוא היו מכירים צדקת הצדיק בפניו וכמ"ש יוסף גשו נא אלי ויגשו להסתכל בפניו. ורז"ל אמרו שהראה להם ברית מילה, ודע כי יש בחינת מילה במצח. ויובן למשכיל, אם פגם למטה יובן במצח. וכן ביאר כאן, כי נבהלו מפניו היינו מפרצוף פניו, כי צלם אהים עליו מפני שלא חלל ברייתו, ע"ש. וכע"ז מצאתי במחמדי שמים למהר"י קורייני זלה"ה כי הראה להם של שדי הרמוז בברית, שהצדיקים זכי הראות יכולים לראות שם שדי הרמוז בברית שלא נפגם. אך לדבריו נמצא כי הראם בריתו ממש ולא שהכירו במצחו.

ד[תירוץ נוסף כתב מהר"ש שבזי זלה"ה בחמדת ימים נתן להם סימן בענין המילה. דהלא אמרו כל הפוער עצמו כנגד בני אדם, כאילו פוער לפוער (לא ידעתי מקורו). אלא שאמר להם בהלכות מילה שהיא בשמונה. והסימן אבא מהול, ואני וגד אחי מהולין כמותו. וי"ג בריתות כרת הקב"ה עליה עם אברהם זקינו. ולא פער עצמו ח"ו. ונראה דב' תירוצים אלו מדוקדקים בלשון מדרש הגדול שכתב מלמד שהראה להם 'ברית מילה', דאפשר לפרש שהראה להם ענין ברית מילה בין באור שעל מצחו ובין בהלכות מילה. ולא גרס כבמדרש רבה שלפנינו הראה להם את 'המילה' דמשמע שהראה את מילתו ממש.

כתר שם טוב - מדרכי רבותינו - מוהר"ר סעדיה ב"ר אהרן שריאן זלה"ה

רבינו היה ידוע באצילותו ובהנהגתו המכובדת, במאמר לזכרו כתב עליו מוהר"ח כסאר זלה"ה עליו נאה לומר תלמידי חכמים ניכרים בין הבריות בהילוכם בדיבורים ובעטיפתם בשוק (ספרי ברכה ל"ג). דוגמא על ענותנותו וחכמתו סיפר הרב נעים בן אליהו, מעשה בשוחט שעלה ממצרים והיה ת"ח הבקי בהלכה ובמלאכה אלא שכדי לשחוט בארץ הוצרך לקבל אישור והכשר מהרבנות, בבואו לבחינה לא יכל לענות מפניהם מרוב התרגשותו ובהלתו, ואף כשנתנו לא ארכה לא הצליח. כשהשיח הרב נעים מעשה זה לפני רבינו, הציע מיד ברוב ענותנותו לבוחנו בבית הדין, כשבא אותו שוחט נכנס עמו רבינו בדברי תורה להשקיט את רוחו ולדבר על ליבו ומשנתישבה דעתו בחנו ומצאו בקי ונתן התעודה בידו ובזכותה קיבל אישור מהרבנות לשחוט. זיע"א